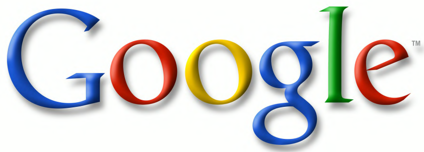
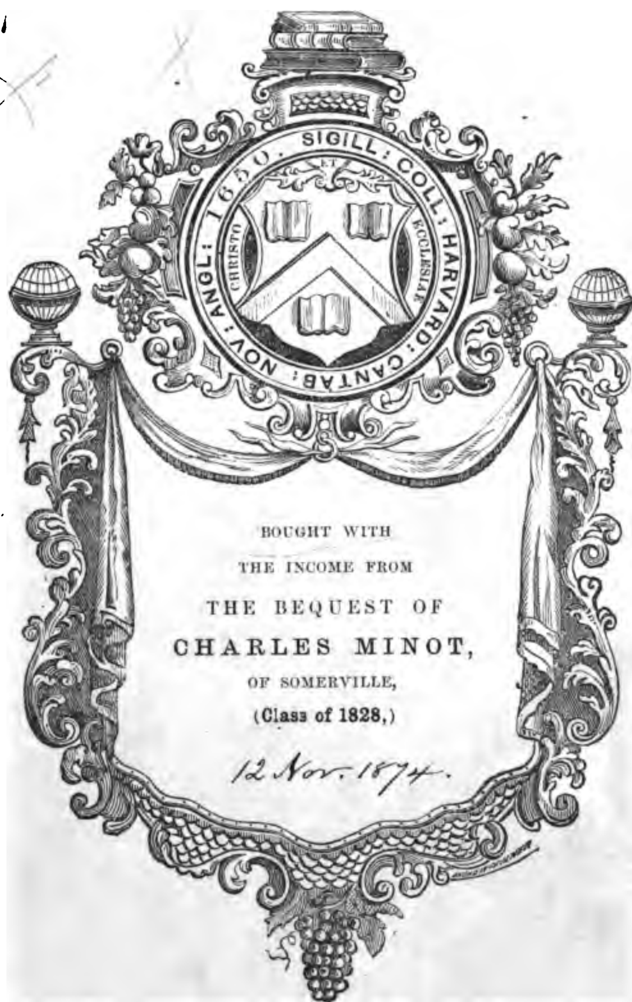

WIDENER LIBRARY
HX 16NF 9

SIGILL: COLL: HARVARD: CANTAB: NOV: ANGL: 1650.
CHRISTO
ET
ECCLESIAE
BOUGHT WITH
THE INCOME FROM
THE BEQUEST OF
CHARLES MINOT,
OF SOMERVILLE,
(Class of 1828,)
12 Nov. 1874.

SCRIPTORES RERUM

GERMANICARUM

IN USUM SCHOLARUM

EX MONUMENTIS GERMANIAE
HISTORICIS RECUDI FECIT

GEORGIUS HEINRICUS PERTZ
SERENISSIMO BORUSSIAE REGI A CONSILIIS REGIMINIS INTIMIS
BIBLIOTHECAE REGIAE BEROLINENSI PRAEFECTUS.

EINHARDI VITA KAROLI MAGNI.

EDITIO TERTIA.

HANNOVERAE,
IMPENSIS BIBLIOPOLII HAHNIANI
1863.

Eginhardus, or Einhardus.

EINHARDI VITA KAROLI MAGNI.

IN USUM SCHOLARUM

EX MONUMENTIS GERMANIAE HISTORICIS RECUDI FECIT

GEORGIUS HEINRICUS PERTZ

SERENISSIMO BORUSSIAE REGI A CONSILIIS REGIMINIS INTIMIS BIBLIOTHECAE REGIAE BEROLINENSI PRAEFECTUS.

EDITIO TERTIA. ACCEDIT IMAGO KAROLI REGIS.

HANNOVERAE,
IMPENSIS BIBLIOPOLII HAHNIANI
1863.

VITA AUCTORIS

EX MONUMENTIS GERMANIAE HISTORICIS

T. II. pagg. 426—431 et pag. 442.

Nullus heroum qui medio aevo eminuerunt Karoli imperatoris, historicorum nullus Einhardi famam aequavit. Uterque gente et indole Germanus; et hic quidem — ut recentiores, fallaci tamen coniectura ducti, tradunt, e regione sylvae Ottonianae pago Moingowe in Francia orientali oriundus, — sub finem regni Pippini aut primis Karoli annis natus est. Cuius in aulam mox ut intravit, ab eo enutritus, atque postea et regni administrandi, et litterarii quo rex maxime delectabatur otii particeps effectus, talem se praebuit, ut perpetua regi et liberis eius amicitia, post mortem quoque duratura, devinciretur. Una cum rege Alcuini discipulus, arithmeticae gnarus ab ipso praedicatur. Puella nobilissima, Imma, quam regis filiam fuisse posteri voluerunt, in matrimonium ducta, Vussinum ex ea filium suscepit. Summo igitur loco habitus, beneficiisque auctus, inter cetera abbatias S. Bavonis et Blandiniensem Gandavenses, immunitate iudiciaria donatas, accepit; quibus vel Karolo vel Hludowico imperante abbatiae S. Servatii Traiectensis, S. Chlodoaldi, ecclesia S. Iohannis Ticinensis, et annis 816—823 *abbatia Fontanellensis accesserunt. Anno* 803 *inter proceres recensetur, quibus obsides Saxonici custodiendi commissi erant. Operum regalium exactor constitutus, maximae molis aedificia, pontem Moguntiacensem, palatia Ingelheimense et Aquense, et quam hodieque admiramur, basilicam Aquensem, simplicitate, soliditate et concinnitudine aeternam ingenii eius testem, etsi non inchoasse, perfecisse tamen credendus est*[1].

1) In codice tamen saeculi noni exeuntis Caesareo Vindobonensi inter Theologos N. 354 signato fol. 55'. epitaphium Karoli usque *feliciter rexit*, et hanc alteram inscriptionem legi: „INFRA CAPELLA(M) SCRIPTUM. Insig(n)em hanc digni-

Imperatori domi militiaeque semper adhaesit, nec nisi semel, quum anno 806 *legatus testamentum eius Leoni papae subscribendum porrigeret, ab eo discessisse videtur.*

Anno 813 *filiis Karoli maioribus natu defunctis, praecipuus ei Hludowici in societatem imperii sibi adsciscendi auctor fuisse traditur. Proximis post obitum Karoli annis in grati et venerabundi animi signum vitam eius scribendam sibi proposuit, et ante annum* 820 *absolvit; anno enim sequenti* 821 *iam inter libros monasterii Sindleozes-Auva occurrit, et anno* 830 *vel* 831 *famam eius late patuisse, ex Lupi epistola ad Einhardum intelligimus. Conqueritur in praefatione de litterarum in aula honore iam iam imminuto, et quamvis apud Hludowicum imperatorem locum honoris pristinum retineret, tamen iam tum praesentiens se rebus imparem, quarum e medio amicus suus magnus discessisset, „otium quo aliquando perfrueretur, multimoda cogitatione meditari coepit". Quam ob rem villas Michilinstat et Mulinheim in saltu Odanwald a populari frequentia valde remotas nactus, eas sibi et Immae uxori ab imperatore concedi rogavit. Qui petitioni non solum annuit, sed quum anno* 817 *Hlotharium regem constituisset, Einhardum potissimum qui „eius curam gereret, quique eum de moribus corrigendis et honestis atque utilibus sectandis sedulo commoneret," elegit. Unde et magna post inter utrumque necessitas remansit. Anno* 818 *Imma consentiente villam Michilinstat monasterio Laureshamensi contulit. Paucis postea annis cum uxore consilium iniit, ut fratris et sororis more in posterum viverent; quod tamen amoris imminuti signum non fuisse eo probatur, quod Imma in mariti domo usque ad obitum suum commorata est, rebusque eius omnibus ut solita erat praefuit. Einhardus vero presbyter consecratus, basilicam non indecori operis in praedio suo Mulinheim aedificavit, et anno*

talis aulam Karolus caesar magnus instituit, egregius Odo magister explevit; Metensi fotus in urbe quiescit."

825 *Radleicum notarium suum reliquias sanctorum arcessitum Romam misit. Quae vix aegre impetratae, annis* 826 *et* 827 *in monasterio illo Mulinheim, quod iam Seligenstadt audit, sunt reconditae.*

Quum igitur inter doctos clarus et consiliariorum imperatoris cum Hildoino abbate S. Dionysii facile princeps, regni negotiis magna ex parte praeesset, et licet statura parvus, Magni Einhardi nomine ferretur, gravis sensim sensimque rerum palatinarum commutatio intervenit. Karolo enim puero ex secundis imperatoris nuptiis nato, totum Iudithae et Hludowici studium in eo vertebatur, ut partem ei regni inter reliquos filios distributi vindicarent. In quo cum aliquantum temporis consumsissent, re publica magis magisque neglecta, omnia ita pessumdari coeperunt, ut Einhardus desiderio in praedia sua secedendi totus iam repleretur. Nec tamen abstinendum ratus, quin antea animum imperatoris tentaret, oblatis ei anno 828 *Gabrielis archangeli monitis, duodecim capitibus comprehensis, et quo facto opus esset indicavit, et seditionem nisi illud adimpleret exorturam praedixit. Imperator libello perlecto, alia fecit, alia neglexit. Biennio post quum imperatoris aula magis magisque in partes traheretur, et Iuditha Bernhardum, Septimaniae ducem, camerarium constitui impetrasset, e contra filiorum amici Hlotharium in subsidium vocarent, Einhardus apud discipulum quondam suum, ne se patri opponeret, diligentius institit. Interim Bernhardus auctoritate sua ita abusus est, ut adversae partis principes sibi extrema potius tentanda quam illum diutius tolerandum putarent; et initio anni* 830, *quum imperator in Britannica expeditione Compendium venisset, exercitu seducto, rebellionem concitarunt. Quo nuntio accepto, Einhardus, qui Iuditham Compendium sequi iussus, valde aegrotus usque Valentianas venerat, Gandavum nave recessit, et novo iam rerum ordine imminente, missionem*

ab imperatore petiit. Qua impetrata, mense Martio Mulinheimum se recepit. Sed quum rem publicam factionibus quassatam in diversa ferri conspiceret, mense Aprili vel Maio Hlotharii imperatoris ex Italia reducis colloquium expetiit; et postea conventum illum magnum, in quo in totius regni statum inquirendum esset, adire sibi proposuit. Qui cum Kalendis Octobribus Noviomagi celebraretur, Hlotharius amicis intercedentibus patri reconciliatus est. Ubi et Einhardum nostrum fidelem operam dedisse, eo magis ut credamus inducimur, quod imperatorem aestate anni 836, *quum unicum iam consilium de Hlothario sincere sibi uniendo agitaret, amicum suum vetulum Seligenstadi ultro visitasse legimus.*

Reliquum vitae, religioni, litteris, amicis deditus, in maxima regni perturbatione per quietem egit. Nec auctoritate qua valebat pagensium et vicinorum rebus benigne consulere, nec apud amicos in palatio remanentes pro oppressis intercedere destitit. Ecclesiam Mulinheimensem, martyrum meritis iam longe lateque celebrem, adornavit et plumbo texit. Libris conscribendis non tantum, quantum olim inter regni negotia, tempus impendit. Annales quos de Pippini Karoli et Hludowici rebus in palatio constitutus ediderat, ultra annum 829 *non producendos existimavit. Scripsit praeterea libros de historia translationis sanctorum Marcellini et Petri, et ad Lupum libellum de cruce adoranda. Epistolae eius quae supersunt, historiae auctoris et temporis illius illustrandae multum conducunt. Historiam Saxoniae, sive libellum de adventu moribus et superstitione Saxonum, et historiam translationis sancti Alexandri, ab Adamo Bremensi ei tributas, Rudolfo et Meginhardo Fuldensibus deberi, alio loco diximus. Lambecius vero abbreviationem chronici ab Urbe condita usque ad annum* 809 *ei vindicare conatus, nullo plane fundamento nititur, nec meliori iure alii Einhardi cu-*

iusdam psalterium, quod in bibliotheca Bobiensi recensetur, nostro adscripserint. Quae vero edidit, ita comparata sunt, ut praecipuum ei inter historicos locum adsignent. Scripsit enim summa integritate animi, non extera et aliena, sed tempus suum, sed amicum, nec docte tantum, sed ut is qui aetatem in re publica administranda consumsisset. Litteras Graecas aeque ac Romanas coluit, et ex antiquis non tantum historicos et poetas, mathematicos, grammaticos et rhetores, sed Patres etiam et sui aevi scriptores legit. Cumque temporis sui virorum prudentissimus et doctissimus haberetur, commercium eius a iuvenibus optimae indolis expetitum fuisse, facile nobis persuadebimus. Lupum, Ferrariensem postea abbatem, qui erudiendus in Germaniam missus fuerat, praecipuum cultorem habuit; cum Rhabano, Fuldensium tunc temporis abbate, quem propter doctrinae copiam et morum probitatem magni fecit, societate continua iunctus erat; cum eo bibliothecae suae catalogum communicaverat, ei libros commodavit, ei filium unicum Vussinum moribus et doctrina formandum et monachum erudiendum commisit. Immae etiam, dulcissimae sororis, contubernio per aliquot annos gavisus est; quam anni 836 initio defunctam adeo luxit, ut totum quod sibi superesset dierum, in moerore transigendum statueret. Illam meminisse, illam intimo corde amplecti, illius se apud Deum intercessioni commendare, unica viventis voluptas, unicum morientis solamen fuit; in haec vota animam Creatori reddere disposuerat. Obiit a. d. 8. Kal. Augusti, anno 844. Corpus in ecclesia Seligenstadensi sepultum, eique hoc a Rhabano epitaphium adscriptum est:

Te peto qui hoc templum ingrederis, ne noscera spernas tnee
Quid locus hic habeat, quidque tenens mo.
Conditus ecce iacet tumulo vir nobilis isto,

Einhardus nomen cui genitor dederat.
Ingenio hic prudens, probus actu atque ore facundus
Exstitit, ac multis arte fuit utilis.
Quem Carolus princeps propria nutrivit in aula,
Per quem et confecit multa satis opera.
Nam horum sanctorum condigno functus honore
Exquirens Romae corpora duxit et huc,
Ut multis prosint precibus curaque medelae,
Ipsiusque animae regna poli tribuant.
Christe Deus, hominum salvator rector et auctor,
Aeternam huic requiem da super astra pius.

Fuerat Einhardus statura brevis, sed ardorem animi corporis agilitate exprimebat. Extat ea de re testimonium Theodulfi episcopi Aurelianensis, cuius „Nardulum" Einardulum abbreviatum esse credo. Alcuino Beseleel audit, ab artifice, quem arcam foederis aedificasse legimus.

Talem virum, si historiam sui temporis scribendam sibi proponeret, opus rerum copia et dicendi ornatu eximium editurum fuisse, facile quisque intelligit. Amplissimam scribendi materiam ei suppetisse, ex supra allatis iisque quae de se ipso atque de epistolis (quas extare dicit) et legationibus ad imperatorem directis profitetur, patet; et veritatis non minus studiosum quam capacem in referendis cladibus Francorum et fama sinistra de Karoli filiabus ac coniurationibus propter immanem Fastradae crudelitatem exortis agnoscimus.

Ex operibus eius, quae modo extant, annales T. I. Monumentorum edidimus, epistolis et historia translationis SS. Marcellini et Petri in posterum repositis. Quibus tamen Vita Karoli apud aequales et apud posteri aevi homines palmam praeripuit; nam nec ullius per medium aevum historici, Paulo Diacono

et Martino Polono exceptis, tot codices extare, nec cuiusquam eorum scripta ita certatim ab omnibus qui saecula ea attigerunt, decerpta esse meminimus. Laudis eius partem Karolo, partem sibi Einhardus debet. Sane nec saeculis proxime antecedentibus nec sequentibus historicum inveneris, qui ea cogitationum vi, claritate sententiarum, eaque dicendi arte excellat. Debuit id studio Romanorum, Ciceronis praecipue et Suetonii, quem in tantum cordi habuit, ut non solum operis dispositionem sed et integras haud raro sententias inde mutuatus esse videri possit. Primus ei ante oculos versabatur, quem Karolus factis quodammodo aequaverat, Octavianus Augustus, et Titus; sed nec Tiberium Claudiumve aspernatus est. Unde nonnulla operis loca, varie agitata, lucem accipiunt, e. g. quod cap. 4. dicit, se de nativitate et infantia vel etiam pueritia Karoli nec scriptis nec auditu aliquid percipere potuisse. Certe qualia Suetonius de Caesaribus nonnullis tradidit, talium de Karolo ex libris saltem hauriendorum facultas Einhardo non suppetebat; quam tamen ob causam recentiorum quidam acriter in eum invecti sunt, de Karolo anno 754 coronato sibi constare gloriati; quod nec Einhardum ignorasse, utinam ex annalibus eis discere voluissent! Ex Pauli Diaconi libello de episcopis Mettensibus paucas sententias in librum suum recepit. Ut autem nemo alios impune imitatur, ita Einhardum quoque uno alterove loco eius rei poenas dedisse, haud diffitear; nec omni annisu id effecit, ut antiqui plane sermonis compos fieret, quippe qui vel contra grammaticam aliquotiens peccaverit. De quo nulla amplius dubitatio locum habere potest, quum novam iam editionem sexaginta codicum ope instituerim, quorum maiorem partem in Germaniae, Italiae, Helvetiae, Belgii, Galliae, Britanniae bibliothecis ipsemet evolvi.

Einhardi libellus, mox ut prodiit, ingenti omnium applausu exceptus, et ab historicis qui Karoli

tempora attingerent, saepissime defloratus est. Quorum numerus quum medii aevi decursu semper auctus sit, hic antiquissimos tantum eorum et Einhardo coaetaneos, Enhardum Fuldensem qui opus suum circa annum 830 incepit, chronographum Fontanellensem, Theganum, Anonymum vitae Hludowici auctorem, nominasse sufficiat, quorum tres Karoli vitam exscripsisse, Theganum eam saltem imitatum esse, pro explorato habemus. Saeculo nono medio Ruodolfus Fuldensis monachus in historia translationis S. Alexandri plurima inde mutuatus est; Arnulfo rege, poetam Saxonem vitam versibus expressisse, et saeculo duodecimo Radevicum in Friderico imperatore depingendo eam prae oculis habuisse, iam antea viri docti monuerant.

Alteri libelli eximii editioni subiungere libet carmina nonnulla historiam Karoli Magni illustrantia. Quorum quidem primum de victoria Pippini Avarica anni 796, nunquam antea editum ex codice bibliothecae Regiae Berolinensis circa annum 800 exarato propono. Paulini versus in obitum Erici ducis Foroiulani a. 799 prope Tarsaticam occisi ope codicum Bernensis et Parisiensis emendavi; Planctus Karoli ex codicibus Veronensi, Parisiensi et Bruxellensi iterum prodit; carmen de Sancto Karolo, eius canonisatione posterius, a Boehmero nostro ex codice Francofurtensi transscriptum sistitur.

Tertiae editioni imaginem Karoli regis praefixi, qualem chartae pro monasterio sancti Dionysii editae impressam in tabulario publico Parisiensi anno 1827 vidi atque pictori optimo b. m. Mauritio Rugendas delineandam tradidi

Dabam Berolini in Bibliotheca Regia Kalendis Novembris a. 1862.

Vitam et conversationem, et ex parte non modica res gestas domni et nutritoris mei Karoli, excellentissimi et merito famosissimi regis, postquam scribere animus tulit, quanta potui brevitate complexus sum; operam impendens, ut de his quae ad meam notitiam pervenire potuerunt, nihil omitterem, neque prolixitate narrandi nova quaeque fastidientium animos offenderem; si tamen hoc ullo modo vitari potest, ut nova scriptione non offendantur, qui vetera et a viris doctissimis atque disertissimis confecta monimenta fastidiunt. Et quamquam plures esse non ambigam, qui otio ac litteris dediti, statum aevi praesentis non arbitrentur ita negligendum, ut omnia penitus quae nunc fiunt, velut nulla memoria digna, silentio atque oblivione tradantur, potiusque velint, amore diuturnitatis illecti, aliorum praeclara facta qualibuscunque scriptis inserere, quam sui nominis famam posteritatis memoriae nihil scribendo subtrahere, tamen ab huiuscemodi scriptione non existimavi temperandum, quando mihi conscius eram, nullum ea veracius quam me scribere posse, quibus ipse interfui, quaeque praesens oculata, ut dicunt, fide cognovi, et utrum ab alio scriberentur necne, liquido scire non potui. Satiusque iudicavi eadem cum aliis velut communiter litteris mandata memoriae posterorum tradere, quam regis excellentissimi, et omnium sua aetate maximi, clarissimam vitam et egregios atque moderni temporis hominibus vix imitabiles actus pati oblivionis tenebris aboleri. Suberat et alia non irrationabilis, ut opinor, causa, quae vel sola sufficere posset, ut me ad haec scribenda compelleret, nutrimentum videlicet in me impensum, et

perpetua, postquam in aula eius conversari coepi, cum ipso ac liberis eius amicitia; qua me ita sibi devinxit, debitoremque tam vivo quam mortuo constituit, ut merito ingratus videri et iudicari possem, si tot beneficiorum in me collatorum immemor, clarissima et illustrissima hominis optime de me meriti gesta silentio praeterirem, paterer que vitam eius, quasi qui nunquam vixerit, sine litteris ac debita laude manere. Cui scribendae atque explicandae non meum ingeniolum, quod exile et parvum, immo paene nullum est, sed Tullianam par erat desudare facundiam. En tibi librum, praeclarissimi et maximi viri memoriam continentem, in quo praeter illius facta non est quod admireris, nisi forte, quod homo barbarus[1] et in Romana locutione perparum exercitatus, aliquid me decenter aut commode latine scribere posse putaverim, atque in tantam impudentiam proruperim, ut illud Ciceronis putarem contemnendum, quod in primo Tusculanarum libro[2], cum de Latinis scriptoribus loqueretur, ita dixisse legitur: *Mandare quemquam*, inquit, *litteris cogitationes suas, qui eas nec disponere nec illustrare possit, nec delectatione aliqua allicere lectorem, hominis est intemperanter abutentis et otio et litteris.* Poterat quidem haec oratoris egregii sententia me a scribendo deterrere, nisi animo praemeditatum haberem, hominum iudicia potius experiri, et scribendo ingenioli mei periculum facere, quam tanti viri memoriam, mihi parcendo, praeterire.

VITA KAROLI IMPERATORIS.

Gens[3] Merovingorum, de qua Franci reges sibi creare soliti erant, usque in Hildericum regem, qui

1) i. e. Germanus; cf. Suetonii Caligul. c. 47. 2) cap. 3.
3) cf. Suetonii Augustum c. 1.

iussu Stephani[4], Romani pontificis, depositus ac detonsus, atque in monasterium trusus est, durasse putatur. Quae licet in illo finita possit videri, tamen iam dudum nullius vigoris erat, nec quicquam in se clarum praeter inane regis vocabulum praeferebat; nam et opes et potentia regni penes palatii praefectos, qui maiores domus dicebantur, et ad quos summa imperii pertinebat, tenebantur; neque regi aliud relinquebatur, quam ut regio tantum nomine contentus, crine profuso, barba summissa, solio resideret, ac speciem dominantis effingeret, legatos undecunque venientes audiret, eisque abeuntibus responsa quae erat edoctus vel etiam iussus, ex sua velut potestate redderet; cum praeter inutile regis nomen et precarium vitae stipendium, quod ei praefectus aulae, prout videbatur, exhibebat, nihil aliud proprii possideret, quam unam et eam praeparvi reditus villam, in qua domum et ex qua famulos sibi necessaria ministrantes atque obsequium exhibentes paucae numerositatis habebat. Quocumque eundum erat, carpento ibat, quod bubus iunctis, et bubulco rustico more agente, trahebatur; sic ad palatium, sic ad publicum populi sui conventum, qui annuatim ob regni utilitatem celebrabatur, ire, sic domum redire solebat: ad[5] regni amministrationem et omnia quae vel domi vel foris agenda ac disponenda erant, praefectus aulae procurabat.

2. Quo officio tum cum Hildericus deponebatur, Pippinus, pater Karoli regis, iam velut hereditario fungebatur. Nam pater eius Karolus, qui tyrannos per totam Franciam dominatum sibi vindicantes oppressit, et Sarracenos Galliam occupare

4) Zacharia mortuo, antequam iussu eius Pippinus coronaretur, Stephanus antecessoris sui mandatum confirmasse putandus est. Ita et auctor fragmenti Urstisiani (SS. T. II. p. 76.) nostrum intellexit. De secunda Pippini coronatione hic minime agitur. 5) i. e. *at*.

temptantes duobus magnis proeliis, uno in Aquitania apud Pictavium civitatem, altero iuxta Narbonam apud Birram fluvium, ita devicit, ut in Hispaniam eos redire compelleret, eundem magistratum, a patre Pippino sibi dimissum, egregie amministravit; qui honor non aliis a populo dari consueverat, quam his qui et claritate generis et opum amplitudine ceteris eminebant.

Hunc cum Pippinus, pater Karoli regis, ab avo et patre sibi et fratri Karlomanno relictum, summa cum eo concordia divisum, aliquot annis velut sub rege memorato tenuisset, frater eius Karlomannus, incertum quibus de causis, tamen videtur quod amore conversationis contemplativae succensus, operosa temporalis regni amministratione relicta, Romam se in otium contulit, ibique habitu permutato monachus factus, in monte Soracte apud aecclesiam beati Silvestri constructo monasterio, cum fratribus secum ad hoc venientibus per aliquot annos optata quiete perfruitur. Sed cum ex Francia multi nobilium ob vota solvenda Romam sollemniter commearent, et eum, velut dominum quondam suum, praeterire nollent, otium quo maxime delectabatur, crebra salutatione interrumpentes, locum mutare conpellunt. Nam huiuscemodi frequentiam cum suo proposito officere vidisset, relicto monte, in Samnium provintiam ad monasterium sancti Benedicti situm in castro Casino secessit, et ibi, quod reliquum erat temporalis vitae, religiosę conversando complevit[6].

3. Pippinus autem, per auctoritatem Romani pontificis ex praefecto palatii rex constitutus, cum per annos 15 aut eo amplius[7] Francis solus imperaret, finito Aquitanico bello, quod contra Wai-

6) cf. Monum. T. I. annales a. 753—755. 7) Pippini regno a prima coronatione anno 752. computato, anni 16 et aliquot menses, a secunda et attonsione filiorum Karlomanni

farium, ducem Aquitaniae, ab eo susceptum, per continuos novem annos gerebatur, apud Parisius morbo aquae intercutis[8] diem obiit, superstitibus liberis Karlo et Karlomanno, ad quos successio regni divino nutu pervenerat. Franci siquidem, facto solemniter generali conventu ambos sibi reges constituunt, ea conditione praemissa, ut totum regni corpus ex aequo partirentur[9], et Karolus eam partem quam pater eorum Pippinus tenuerat, Karlomannus vero eam cui patruus eorum Karlomannus praeerat, regendi gratia susciperet. Susceptae sunt utrinque conditiones, et pars regni divisi iuxta modum sibi propositum ab utroque recepta est. Mansitque ista, quamvis cum summa difficultate, concordia, multis ex parte Karlomanni societatem separare molientibus, adeo ut quidam eos etiam bello[10] committere sint meditati. Sed in hoc plus suspecti[11] quam periculi fuisse, ipse rerum exitus approbavit, cum, defuncto Karlomanno[12], uxor eius et filii cum quibusdam qui ex optimatum eius numero primores erant, Italiam fuga petiit, et nullis existentibus causis, spreto mariti fratre, sub Desiderii, regis Langobardorum, patrocinium se cum liberis suis contulit. Et Karlomannus quidem post amministratum communiter biennio[13] regnum morbo decessit; Karolus autem, fratre defuncto, consensu omnium Francorum rex constituitur.

4. De cuius nativitate[14] atque infancia, vel etiam pueritia, quia neque scriptis usquam aliquid

anno 754, anni 15 incompleti evadunt. 8) cf. Suet. Neron c. 5. 9) cf. Mon. SS. T. I. pag. 147. not. 41. 10) cf. ib. pag. 327, 1. 11) i. e. suspicionis. 12) Absona recentiorum commenta de Karlomanni obitus causa referre taedet. 13) Karlomannus annis completis 769 et 770, anni 768. parte inde a die 9. Octobris, et multo maiore a. 771, scilicet usque ad d. 4. Decembris, regnavit. 14) natus est anno 742. ex Einh. vita cap. 31, die 2. Aprilis ex Calendario Laurishamensi saeculi IX. (Mabill. de re diplom.

declaratum est, neque quisquam modo superesse invenitur, qui horum se dicat habere notitiam, scribere ineptum iudicans, ad actus et mores ceterasque vitae illius partes explicandas ac demonstrandas, omissis incognitis, transire disposui, ita tamen[15], ut primo res gestas et domi et foris, deinde mores et studia eius, tum de regni amministratione et fine narrando, nihil de his quae cognitu vel digna vel necessaria sunt, praetermittam.

5. Omnium[16] bellorum quae gessit, primo Aquitanicum, a patre inchoatum sed nondum finitum, quia cito peragi posse videbatur, fratre adhuc vivo, etiam et auxilium ferre rogato, suscepit; et licet eum frater promisso frustrasset auxilio, susceptam expeditionem strenuissime exsecutus, non prius incepto desistere aut semel suscepto labori cedere voluit, quam hoc quod efficere moliebatur, perseverantia quadam ac iugitate perfecto fine concluderet. Nam et Hunoldum, qui post Waifarii mortem Aquitaniam occupare bellumque iam pene peractum reparare temptaverat, Aquitaniam relinquere et Wasconiam petere coegit. Quem tamen ibi consistere non sustinens, transmisso amne Garonna, Lupo Wasconum duci per legatos mandat, ut perfugam reddat; quod ni festinato faciat, bello se eum expostulaturum. Sed Lupus, saniori usus consilio, non solum Hunoldum reddidit, sed etiam se ipsum cum provincia cui praeerat, eius potestati permisit.

6. Compositis in Aquitania rebus eoque bello finito, regni quoque sotio iam rebus humanis exempto, rogatu et precibus Adriani, Romanae urbis

suppl. c. 9.), Aquisgrani fortasse, ex Monacho Sangallensi l. II. c. 30, Ingelhemii auctore Godefrido Viterb. Partic. XVII. pag. 303. edit. Struv. *Pipinus moritur, consurgit Carolus acer, Natus in Ingelehein, cui Berta fit Ungara mater.* (!)
15) cf. Suetonii August. c. 9. 16) ibid. c. 10.

episcopi, exoratus, bellum contra Langobardos suscepit. Quod prius quidem et a patre eius, Stephano papa supplicante, cum magna difficultate susceptum est, quia quidam e primoribus Francorum cum quibus consultare solebat, adeo voluntati eius renisi sunt, ut, se regem deserturos domumque redituros, libera voce proclamarent: susceptum est tamen tunc contra Haistulfum regem et celerrime completum. Sed licet sibi et patri belli suscipiendi similis ac potius eadem causa subesse videretur; haud simili tamen et labore certatum, et fine constat esse completum. Pippinus siquidem Haistulfum regem paucorum dierum obsidione apud Ticenum compulit et obsides dare et erepta Romanis oppida atque castella restituere, atque, ut reddita non repeterentur, sacramento fidem facere; Karolus vero post inchoatum a se bellum non prius destitit, quam et Desiderium regem, quem longa obsidione fatigaverat, in deditionem susciperet filium eius Adalgisum, in quem spes omnium inclinatae videbantur, non solum regno sed etiam Italia excedere compelleret, omnia Romanis erepta restitueret, Hruodgausum, Foroiuliani ducatus praefectum, res novas molientem obprimeret, totamque Italiam suae ditioni subiugaret, subactaeque filium suum Pippinum regem imponeret. Italiam intranti quam difficilis Alpium transitus fuerit, quantoque Francorum labore invia montium iuga et eminentes in coelum scopuli atque asperae cautes superatae sint, hoc loco describerem, nisi vitae illius modum potius quam bellorum quae gessit eventus memoriae mandare praesenti opere animo esset propositum. Finis tamen huius belli fuit subacta Italia, et rex Desiderius perpetuo exilio deportatus, et filius eius Adalgisus Italia pulsus, et res a Langobardorum regibus ereptae, Adriano, Romanae aecclesiae rectori, restitutae.

7. Post cuius finem Saxonicum, quod quasi intermissum videbatur, repetitum est; quo nullum neque prolixius neque atrocius Francorumque populo laboriosius susceptum est, quia Saxones, sicut omnes fere Germaniam incolentes nationes, et natura feroces, et cultui daemonum dediti, nostraeque religioni contrarii, neque divina neque humana iura vel polluere vel transgredi inhonestum arbitrabantur. Suberant et causae quae cotidie pacem conturbare poterant, termini videlicet nostri et illorum paene ubique in plano contigui, praeter pauca loca, in quibus vel silvae maiores, vel montium iuga interiecta utrorumque agros certo limite disterminant, in quibus caedes et rapinae vel[18] incendia vicissim fieri non cessabant; quibus adeo Franci sunt irritati, ut non iam vicissitudinem reddere, sed apertum contra eos bellum suscipere dignum iudicarent. Susceptum est igitur adversus eos bellum, quod magna utrimque animositate, tamen maiore Saxonum quam Francorum damno, per continuos triginta tres annos gerebatur. Poterat siquidem citius finiri, si Saxonum hoc perfidia pateretur. Difficile dictu est, quoties superati ac supplices regi se dediderunt, imperata facturos polliciti sunt, obsides qui imperabantur absque dilatione dederunt, legatos qui mittebantur susceperunt, aliquoties ita domiti et emolliti, ut etiam cultum daemonum dimittere et christianae religioni se subdere velle promitterent: sed sicut ad haec facienda aliquoties proni, sic ad eadem pervertenda semper fuere praecipites, non sit ut satis aestimare, ad utrum horum faciliores verius dici possint, quippe cum post inchoatum cum eis bellum vix ullus annus exactus sit, quo non ab eis huiuscemodi

18) *vel* a scriptoribus huius aevi eadem significatione qua *et* usurpatur.

facta sit permutatio. Sed magnanimitas regis, ac perpetua tam in adversis quam in prosperis mentis constantia, nulla eorum mutabilitate vel vinci poterat, vel ab his quae agere coeperat defatigari; nam nunquam eos huiuscemodi aliquid perpetrantes inpune ferre passus est, quin aut ipse per se[19] ductorem, aut per comites suos misso exercitu, perfidiam ulcisceretur et dignam ab eis exigeret poenam, usque dum, omnibus qui resistere solebant profligatis et in suam potestatem redactis, decem milia hominum ex his qui utrasque ripas Albis fluminis incolebant, cum uxoribus et parvulis sublatos transtulit, et huc atque illuc per Galliam et Germaniam multimoda divisione distribuit. Eaque conditione a rege proposita et ab illis suscepta, tractum per tot annos bellum constat esse finitum, ut abiecto daemonum cultu et relictis patriis caerimoniis, christianae fidei atque religionis sacramenta susciperent, et Francis adunati, unus cum eis populus efficerentur.

8. Hoc bello, licet permultum temporis spatio traheretur, ipse non amplius cum hoste quam bis acie conflixit, semel iuxta montem qui Osnengi dicitur, in loco Theotmelli nominato, et iterum aqud Hasa fluvium[20], et hoc uno mense paucisque interpositis diebus. His duobus proeliis hostes adeo profligati ac devicti sunt, ut ulterius regem neque provocare, neque venienti resistere, nisi aliqua loci munitione defensi, auderent. Plures tamen eo bello tam ex nobilitate Francorum quam Saxonum, et functi summis honoribus, viri consumpti sunt, tandemque anno tricesimo tertio[21] finitum est, cum interim tot ac tanta in diversis terrarum partibus bella contra Francos et exorta sint et sollertia re-

19) Suet. Aug. c. 20. 20) prope Osnabrugam, in loco qui medio aevo Schlachtvörderberg, iam *die Clus* audit. 21) duraverat annis 772—804.

gis administrata, ut merito intuentibus in dubium venire possit, utrum in eo aut laborum patientiam, aut felicitatem potius mirari conveniat. Nam biennio ante Italicum hoc bellum sumpsit exordium, et cum sine intermissione gereretur, nihil tamen ex his quae alicubi erant gerenda dimissum, aut ulla in parte ab aeque operoso certamine cessatum est; nam rex, omnium qui sua aetate gentibus dominabantur, et prudentia maximus et animi magnitudine praestantissimus, nihil in his quae vel suscipienda erant vel exequenda, aut propter laborem detractavit aut propter periculum exhorruit, verum unumquodque secundum suam qualitatem et subire et ferre doctus, nec in adversis cedere, nec in prosperis false blandienti fortunae adsentiri solebat.

9. Cum enim assiduo ac paene continuo cum Saxonibus bello certaretur, dispositis per congrua confiniorum loca praesidiis, Hispaniam quam maximo poterat belli apparatu adgreditur, saltuque Pyrinei superato, omnibus quae adierat oppidis atque castellis in deditionem acceptis, salvo et incolomi exercitu revertitur; praeter quod in ipso Pyrinei iugo Wasconiam perfidiam parumper in redeundo contigit experiri. Nam cum agmine longo, ut loci et angustiarum situs permittebat, porrectus iret exercitus, Wascones, in summi montis vertice positis insidiis — est enim locus ex opacitate silvarum, quarum ibi maxima est copia, insidiis ponendis oportunus — extremam impedimentorum partem, et eos, qui novissimi agminis incedentes, subsidio praecedentes tuebantur, desuper incursantes, in subiectam vallem deiciunt, consertoque cum eis proelio, usque ad unum omnes interficiunt, ac direptis impedimentis, noctis beneficio, quae iam instabat, protecti, summa cum celeritate in diversa disperguntur. Adiuvabat in hoc facto Wascones

et levitas armorum, et loci in quo res gerebatur situs; e contra Francos et armorum gravitas et loci iniquitas per omnia Wasconibus reddidit impares. In quo proelio Eggihardus regiae mensae praepositus, Anselmus comes palatii, et Hruodlandus Brittannici limitis praefectus, cum aliis compluribus interficiuntur. Neque hoc factum ad praesens vindicari poterat, quia hostis re perpetrata ita dispersus est, ut ne fama quidem remaneret, ubinam gentium quaeri potuisset.

10. Domuit[22] et Brittones, qui ad occidentem in extrema quadam parte Galliae super litus occeani residentes, dicto audientes non erant, missa in eos expeditione, qua et obsides dare, et quae imperarentur se facturos polliceri, coacti sunt. Ipse postea cum exercitu Italiam ingressus ac per Romam iter agens, Capuam, Campaniae urbem, accessit, atque ibi positis castris, bellum Beneventanis, ni dederentur, comminatus est. Praevenit hoc dux gentis Aragisus, filios suos, Rumoldum et Grimoldum, cum magna pecunia obviam regi mittens, rogat, ut obsides filios suscipiat, seque cum gente imperata facturum polliceatur, praeter hoc solum, si ipse ad conspectum venire cogeretur. Rex, utilitate[23] gentis magis quam animi eius obstinatione considerata, et oblatos sibi obsides suscepit, eique, ut ad conspectum venire non cogeretur, pro magno munere concessit; unoque ex filiis, qui minor erat, obsidatus gratia retento, maiorem patri remisit, legatisque ob sacramenta fidelitatis a Beneventanis exigenda atque suscipienda cum[24] Aragiso dimissis, Romam redit; consumptisque ibi in sanctorum veneratione locorum aliquot diebus, in Galliam revertitur.

22) cf. Suet. Aug. c. 21. 23) i. e. virtute. 24) i. e. apud Aragisum; cf. Chron. Moissiac. a. 809. 812. Annal. Laurissenses a. 784. Gregorii Turon. hist. epit. c. 52.

11. Baioaricum deinde bellum et repente ortum, et celeri fine completum est. Quod superbia simul ac socordia Tassilonis ducis excitavit; qui hortatu uxoris, quae filia Desiderii regis erat ac patris exilium per maritum ulcisci posse putabat, iuncto foedere cum Hunis, qui Baioariis sunt ab oriente contermini, non solum imperata non facere, sed bello regem provocare temptabat. Cuius contumatiam, quia nimia videbatur, animositas regis ferre nequiverat, ac proinde, copiis undique contractis Baioariam petiturus, ipse ad Lechum amnem cum magno venit exercitu. Is fluvius Baioarios ab Alamannis dividit. Cuius in ripa castris conlocatis, prius quam provintiam intraret, animum ducis per legatos statuit experiri. Sed nec ille pertinaciter agere vel sibi vel genti utile ratus, supplex se regi permisit, obsides qui imperabantur dedit, inter quos et filium suum Theodonem; data insuper fide cum iuramento, quod ab illius potestate ad defectionem nemini suadenti adsentire deberet. Sicque bello, quod quasi maximum futurum videbatur, celerrimus est finis impositus. Tassilo tamen postmodum ad regem evocatus, neque redire permissus; neque provincia quam tenebat, ulterius duci, sed comitibus ad regendum commissa est.

12. His motibus ita compositis, Sclavis qui nostra consuetudine Wilzi, proprie vero, id est sua locutione, Welatabi dicuntur, bellum inlatum est. In quo et Saxones, velut auxiliares, inter ceteras nationes quae regis signa iussae sequebantur, quamquam ficta et minus devota oboedientia, militabant. Causa belli erat, quod Abodritos, qui cum Francis olim foederati erant, assidua incursione lacescebant, nec iussionibus coerceri poterant. Sinus[25] quidam ab occidentali oceano orientem versus porrigitur,

25) cf. Adami Bremensis hist. ecclesiasticam lib. II. cap. 9

longitudinis quidem incompertae, latitudinis vero quae nusquam centum milia passuum excedat, cum in multis locis contractior inveniatur. Hunc multae circumsedent nationes, Dani siquidem ac Sueones, quos Nortmannos vocamus, et septentrionale litus et omnes in eo insulas tenent. At litus australe Sclavi et Aisti[26], et aliae diversae incolunt nationes; inter quos vel praecipui sunt, quibus tunc a rege bellum inferebatur, Welatabi. Quos ille una tantum, et quam per se gesserat, expeditione ita contudit ac domuit, ut ulterius imperata facere minime rennuendum iudicarent.

13. Maximum omnium quae ab illo gesta sunt bellorum, praeter Saxonicum, huic bello successit, illud videlicet, quod contra Avares vel Hunos susceptum est. Quod ille et animosius quam cetera, et longe maiori apparatu administravit. Unam tamen per se in Pannoniam — nam hanc provintiam ea gens tum incolebat — expeditionem fecit; cetera filio suo Pippino ac praefectis provinciarum, comitibus etiam atque legatis, perficienda commisit. Quod cum ab his strenuissime fuisset administratum, octavo tandem anno completum est. Quod[27] proelia in eo gesta, quantum sanguinis effusum sit, testatur vacua omni habitatore Pannonia, et locus in quo regia Kagani erat, ita desertus, ut nec vestigium quidem in eo humanae habitationis appareat. Tota in hoc bello Hunorum nobilitas periit, tota gloria decidit. Omnis peccunia et congesti ex longo tempore thesauri direpti sunt, neque ullum bellum contra Francos exortum humana potest memoria recordari, quo illi magis ditati et opibus aucti sint. Quippe

sqq. et de situ Daniae cap. 217 sqq. 26) a quibus Esthonia nomen accepit; Tacito in Germ. cap. 45. Aestyi audiunt; cf. Iordanem de rebus Geticis cap. 23. 27) i. e. quot.

cum usque in id temporis pene pauperes viderentur, tantum auri et argenti in regia repertum, tot spolia praetiosa in proeliis sublata, ut merito credi possit, hoc Francos Hunis iuste eripuisse, quod Huni prius aliis gentibus iniuste eripuerunt. Duo tantum ex proceribus Francorum eo bello perierunt, Aericus dux Foroiulanus, in Liburnia iuxta Tharsaticam, maritimam civitatem, insidiis oppidanorum intercoeptus, et Geroldus Baioariae praefectus, in Pannonia, cum contra Hunos proeliaturus aciem instrueret, incertum a quo, cum duobus tantum qui enm obequitantem ac singulos hortantem comitabantur, interfectus est. Caeterum incruentum pene Francis hoc bellum fuit, et prosperrimum exitum habuit, tametsi diutius magnitudine sui traheretur.

14. Post quod et Saxonicum suae prolixitati convenientem finem accepit. Boemanicum quoque et Linonicum, quae postea exorta sunt, diu durare non potuerunt; quorum utrumque ductu Karoli iunioris celeri fine completum est. Ultimum contra Nortmannos, qui Dani vocantur, primo pyraticam exercentes, deinde maiore classe litora Galliae atque Germaniae vastantes, bellum susceptum est. Quorum rex Godefridus adeo vana spe inflatus erat, ut sibi totius Germaniae promitteret potestatem; Frisiam quoque atque Saxoniam haud aliter atque suas provintias aestimabat; iam Abodritos, vicinos suos, in suam ditionem redegerat, iam eos sibi vectigales fecerat. Iactabat etiam, se brevi Aquasgrani, ubi regis comitatus erat, cum maximis copiis adventurum; nec dictis eius, quamvis vanissimis, omnino fides abnuebatur, quin potius putaretur tale aliquid inchoaturus, nisi festinata fuisset morte praeventus. Nam a proprio satellite interfectus, et suae vitae et belli a se inchoati finem acceleravit.

15. Haec sunt bella, quae rex potentissimus per annos 47 — tot enim annis regnaverat — in diversis terrarum partibus summa prudentia atque felicitate gessit. Quibus regnum Francorum, quod post patrem Pippinum magnum quidem et forte susceperat, ita nobiliter ampliavit, ut poene duplum illi adiecerit. Nam cum prius non amplius quam ea pars Galliae quae inter Rhenum et Ligerim, oceanumque ac mare Balearieum iacet, et pars Germaniae quae inter Saxoniam et Danubium, Hrenumque ac Salam fluvium, qui Turingos et Sorabos dividit, posita, a Francis qui orientales dicuntur incolitur, et praeter haec Alamanni atque Baioarii ad regni Francorum potestatem pertinerent, ipse per bella memorata primo Aquitaniam et Wasconiam totumque Pirinei montis iugum, et usque ad Hiberum amnem, qui apud Navarros ortus, et fertilissimos Hispaniae agros secans, sub Dertosae civitatis moenia Balearico mari miscetur; deinde Italiam totam, quae ab Augusta Praetoria usque in Calabriam inferiorem, in qua Graecorum ac Beneventanorum constat esse confinia, decies centum et eo amplius passúum milibus longitudine porrigitur; tum Saxoniam, quae quidem Germaniae pars non modica est, et eius quae a Francis incolitur, duplum in lato habere putatur, cum ei longitudine possit esse consimilis; post quam utramque Pannoniam, et adpositam in altera Danubii ripa Datiam, Histriam quoque et Liburniam atque Dalmatiam, exceptis maritimis civitatibus, quas ob amicitiam et iunctum cum eo foedus Constantinopolitanum imperatorem habere permisit; deinde omnes barbaras ac feras nationes, quae inter Renum ac Visulam[28] fluvios, oceanumque ac Danubium

28) Vistula, quae et anno 1251 in Iure municipali Culmensi *Wizele* et *Wizzele* audit.

positae, lingua quidem paene similes, moribus vero atque habitu valde dissimiles, Germaniam incolunt, ita perdomuit, ut eas tributarias efficeret. Inter quas fere praecipuae sunt Welatabi, Sorabi, Abodriti, Boemanni — cum his namque bello conflixit —; caeteras, quarum multo maior est numerus, in deditionem suscepit.

16. Auxit etiam gloriam regni sui quibusdam regibus ac gentibus per amicitiam sibi conciliatis. Adeo namque Hadefonsum, Gallitiae atque Asturicae regem, sibi societate devinxit, ut his[29], cum ad eum vel litteras vel legatos mitteret, non aliter se apud illum quam proprium suum appellari iuberet. Scotorum quoque reges sic habuit ad suam voluntatem per munificentiam inclinatos, ut eum numquam aliter nisi dominum, seque subditos et servos eius, pronuntiarent. Extant epistolae ab eis ad illum missae, quibus huiusmodi affectus eorum erga illum indicatur. Cum Aaron, rege Persarum, qui excepta India totum pene tenebat Orientem, talem habuit in amicitia concordiam, ut his[29] gratiam eius omnium qui in toto orbe terrarum erant regum ac principum amicitiae praeponeret, solumque illum honore ac munificentia sibi colendum iudicaret; ac proinde, cum legati eius, quos cum donariis ad sacratissimum domini ac Salvatoris nostri sepulchrum locumque resurrectionis miserat, ad eum venissent, et ei domini sui voluntatem indicassent, non solum quae petebantur fieri permisit, sed etiam sacrum illum et salutarem locum, ut illius potestati adscriberetur, concessit; et revertentibus legatis suos adiungens, inter vestes et aromata, et ceteras orientalium terrarum opes, ingentia illi dona direxit, cum ei ante paucos annos eum, quem tunc solum habebat, roganti mitteret

29) i. e. is.

elefantum. Imperatores etiam Constantinopolitani, Niciforus, Michael et Leo, ultro amicitiam ac societatem eius expetentes, complures ad eum misere legatos. Cum quibus tamen propter susceptum a se imperatoris nomen et ob hoc eis, quasi qui imperium eis eripere vellet, valde suspectum, foedus firmissimum statuit, ut nulla inter partes cuiuslibet scandali remaneret occasio. Erat enim semper Romanis et Graecis Francorum suspecta potentia, unde et illud Graecum extat proverbium: *TON*[30] *ΦPΛNKON ΦIΛON EXIC, ΓITONΛ OYK EXIC.*

17. Qui cum tantus in ampliando regno et subigendis exteris nationibus existeret, et in eiusmodi occupationibus assidue versaretur, opera tamen plurima ad regni decorem et commoditatem pertinentia diversis in locis inchoavit, quaedam etiam consummavit. Inter quae praecipua fere non immerito videri possunt basilica sanctae Dei genitricis Aquisgrani opere mirabili constructa, et pons apud Mogontiacum in Reno quingentorum passuum longitudinis — nam tanta est ibi fluminis latitudo. Qui tamen uno antequam decederet anno incendio conflagravit, nec refici potuit propter festinatum illius decessum, quanquam in ea meditatione esset, ut pro ligneo lapideum restitueret. Inchoavit et palatia operis egregii, unum haud longe a Mogontiaco civitate, iuxta villam cuius vocabulum est Engilenheim, alterum Noviomagi super Vahalem fluvium, qui Batavorum insulam a parte meridiana praeterfluit. Praecipue tamen aedes sacras[31], ubicunque in toto regno suo vetustate conlapsas comperit, pontificibus et patribus ad quorum curam

30) i. e. Francum amicum habeas, vicinum non habeas. Graecum ει et η ab Einhardo i legi solitum, apparet. 31) cf. Suet. Aug. c. 30.

pertinebant, et restaurarentur, imperavit, adhibens curam per legatos, ut imperata perficerent[32]. Molitus est et classem contra bellum Nordmannicum, aedificatis ad hoc navibus iuxta flumina, quae et de Gallia et de Germania septentrionalem influunt oceanum; et quia Nortmanni Gallicum litus atque Germanicum assidua infestatione vastabant, per omnes portus et hostia[33] fluminum, quî naves recipi posse videbantur, stationibus et excubiis dispositis, ne qua hostis exire potuisset, tali munitione prohibuit. Fecit idem a parte meridiana in littore provinciae Narbonensis ac Septimaniae, toto etiam Italiae littore usque Romam, contra Mauros nuper pyraticam exercere adgressos; ac per hoc nullo gravi dampno vel Italia a Mauris, vel Gallia atque Germania a Nordmannis diebus suis affecta est, praeter quod Centumcellae, civitas Etruriae, per proditionem a Mauris capta atque vastata est, et in Frisia quaedam insulae Germanico littori contiguae a Nordmannis depraedatae sunt.

18. Talem[34] eum in tuendo et ampliando simulque ornando regno fuisse constat. Cuius animi dotes, et summam in qualicumque, et prospero et adverso, eventu mirari liceat constantiam. Ceteraque ad interiorem atque domesticam vitam pertinentia iam ab hinc dicere exordiar.

Post mortem patris cum fratre regnum partitus, tanta patientia simultates et invidiam eius tulit, ut omnibus mirum videretur, quod ne ad iracundiam quidem ab eo provocari potuisset. Deinde cum matris hortatu filiam Desiderii, regis Langobardorum, duxisset uxorem, incertum qua de causa, post annum eam repudiavit, et Hildegardem de gente Suavorum, praecipuae nobilitatis feminam,

32) cf. Capitulare ad Salz anno 803. c. 1. et Capit. Aquisgranense a. 807. c. 7. Mon. Germ. Legg. T. I. p. 123. 149.
33) i. e. ostia. 34) cf. Suet. Aug. c. 61.

in matrimonium accepit, de qua tres filios, Karolum videlicet et Pippinum et Ludowicum, totidemque filias, Hruodrudem et Bertham et Gislam, genuit. Habuit et alias tres filias, Theoderadam et Hiltrudem et Ruodhaidem, duas de Fastrada uxore, quae de orientalium Francorum, Germanorum videlicet, gente erat, tertiam de concubina quadam, cuius nomen modo memoriae non occurrit. Defuncta Fastrada, Liudgardam Alamannam duxit, de qua nihil liberorum tulit. Post cuius mortem tres habuit concubinas, Gersuindam Saxonici generis, de qua ei filia nomen Adaltrud nata est, et Reginam, quae ei Drogonem et Hugum genuit, et Adallindem, ex qua Theodricum procreavit. Mater quoque eius Berthrada in magno apud eum honore consenuit. Colebat enim eam cum summa reverentia, ita ut nulla umquam invicem sit exorta discordia, praeter in divortio filiae Desiderii regis, quam illa suadente acceperat. Decessit tandem post mortem Hildegardae, cum iam tres nepotes suos totidemque neptes in filii domo vidisset; quam ille in eadem basilica qua pater situs est, apud sanctum Dionisium, magno cum honore fecit humari. Erat ei unica soror, nomine Gisla, a puellaribus annis religiosae conversationi mancipata, quam similiter ut matrem magna coluit pietate; quae etiam, paucis ante obitum illius annis, in eo quo conversata est monasterio decessit.

19. Liberos suos ita censuit instituendos, ut tam filii quam filiae primo liberalibus studiis, quibus et ipse operam dabat, erudirentur. Tum filios, cum primum aetas patiebatur, more Francorum equitare, armis ac venatibus exerceri fecit, filias[35] vero lanificio adsuescere, coloque ac fuso, ne per otium torperent, operam impendere, atque ad om-

35) cf. Suet. Aug. c. 64.

nem honestatem erudiri iussit. Ex his omnibus duos tantum filios et unam filiam, priusquam moreretur, amisit, Karolum, qui maior natu erat, et Pippinum, quem regem Italiae praefecerat, et Hruodrudem, quae filiarum eius primogenita, et a Constantino, Graecorum imperatore, desponsata erat. Quorum Pippinus unum filium suum Bernhardum, filias autem quinque, Adalhaidem, Atulam, Guntradam, Berthaidem, ac Theoderadam, superstites reliquit. In quibus rex pietatis suae praecipuum documentum ostendit, cum, filio defuncto, nepotem patri succedere, et neptes inter filias suas educari fecisset. Mortes filiorum ac filiae, pro magnanimitate qua excellebat, nimis patienter[36] tulit, pietate videlicet, qua non minus insignis erat, compulsus ad lacrimas. Nuntiato etiam sibi Adriani Romani pontificis obitu, quem in amicis praecipuum habebat, sic flevit, ut filium aut si fratrem amisisset carissimum. Erat enim in amicitiis optime temperatus, ut eas et facile admitteret[37] et constantissime retineret, colebatque sanctissime quoscumque hac adfinitate sibi coniunxerat. Filiorum ac filiarum tantam in educando curam habuit, ut numquam domi positus sine ipsis caenaret[38], numquam iter sine illis ageret: adequitabant ei filii, filiae vero pene sequebantur, quarum agmen extremum ex satellitum numero ad hoc ordinati tuebantur. Quae cum pulcherrimae essent et ab eo plurimum diligerentur, mirum dictu, quod nullam earum cuiquam aut suorum aut exterorum nuptum dare voluit; sed omnes secum usque ad obitum suum in domo sua retinuit, dicens, se earum contubernio carere non posse. Ac propter hoc, licet alias felix, adversae fortunae malignitatem expertus est; quod tamen ita dissimulavit, ac

36) cf. Suet. Aug. c. 65. 37) cf. ibid. c. 66. 38) cf. ibid. c. 64.

si de eis nulla umquam alicuius probri suspicio exorta, vel fama dispersa fuisset[39].

20. Erat ei filius nomine Pippinus, ex concubina[40] editus, cuius inter caeteros facere mentionem distuli; facie quidem pulcher, sed gibbo deformis. Is cum pater, bello contra Hunos suscepto, in Baioaria hyemaret, aegritudine simulata, cum quibusdam e primoribus Francorum, qui eum vana regni promissione inlexerant, adversus patrem coniuravit. Quem post fraudem detectam et dampnationem coniuratorum detonsum in coenobio Prumia religiosae vitae, iamque volentem, vacare permisit. Facta est et alia prius contra eum in Germania valida coniuratio, cuius auctores partim luminibus orbati, partim membris incolumes, omnes tamen exilio deportati sunt; neque ullus ex eis est interfectus, nisi tres tantum, qui, cum se, ne comprehenderentur, strictis gladiis defenderent, aliquos etiam occidissent, quia aliter coerceri non poterant, interempti sunt. Harum tamen coniurationum Fastradae reginae crudelitas causa et origo extitisse creditur, et idcirco in ambabus contra regem conspiratum est, quia uxoris crudelitati consentiens, a suae naturae benignitate ac solita mansuetudine immaniter exorbitasse videbatur. Ceterum per omne vitae suae tempus ita cum summo omnium amore atque favore et domi et foris conversatus est, ut numquam ei vel minima iniustae crudelitatis nota a quoquam fuisset obiecta.

21. Amabat peregrinos, et in eis suscipiendis magnam habebat curam, adeo ut plerumque eorum multitudo non solum palatio, verum etiam regno

39) Hruothrudem Hludowicum abbatem S. Dionysii, Bertham Angilberto filios genuisse, constat. Cf. Vitam Hludovici Pii. 40) Himiltrude, Ann. Lauriss. min. T. I. p. 119, 2. Pro legitima eam habuisse videtur Stephanus III. papa, in epistola 45. codicis Carolini.

non inmerito videretur onerosa. Ipse tamen prae magnitudine animi huiuscemodi pondere minime gravabatur, cum etiam ingentia incommoda laude liberalitatis ac bonae famae mercede compensaret.

22. Corpore[41] fuit amplo atque robusto, statura eminenti, quae tamen iustam non excederet — nam septem suorum pedum proceritatem eius constat habuisse mensuram — apice capitis rotundo, oculis praegrandibus ac vegetis, naso paululum mediocritatem excedenti, canitie pulchra[42], facie laeta et hilari. Unde formae auctoritas[43] ac dignitas tam stanti quam sedenti plurima adquirebatur, quamquam cervix obesa et brevior[44], venterque proiectior[45] videretur: tamen haec caeterorum membrorum celabat aequalitas[46]. Incessu firmo, totaque corporis habitudine virili, voce clara quidem, sed quae minus corporis formae conveniret; valitudine prospera[47], praeter quod, antequam decederet, per quatuor annos crebro febribus corripiebatur, ad extremum etiam uno pede claudicaret[48]. Et tunc quidem plura suo arbitratu quam medicorum consilio faciebat, quos pene exosos habebat, quod ei in cibis assa, quibus assuetus erat, dimittere, et elixis adsuescere suadebant. Exercebatur assidue equitando[49] ac venando, quod illi gentilicium erat; quia vix ulla in terris natio invenitur, quae in hac arte Francis possit aequari. Delectabatur etiam vaporibus aquarum naturaliter calentium, frequenti natatu corpus exercens, cuius adeo peritus fuit, ut nullus ei iuste valeat anteferri. Ob hoc etiam Aquisgrani regiam extruxit, ibique extremis vitae annis usque ad obitum perpetim

41) cf. Suet. Tiber. c. 68. Aug. 79. Calig. 50. 42) cf. Suet. Claud. c. 30. 43) ibid. 44) Suet. Neron. c. 51. 45) Suet. Tit. c. 3. 46) cf. Suet. Aug. c. 79. 47) cf. Suet. Claud. c. 31. 48) cf. Suet. Aug. c. 80. 49) Suet. Tit. c. 3.

habitavit. Et non solum filios ad balneum, verum optimates et amicos, aliquando etiam satellitum et custodum corporis turbam, invitavit, ita ut nonnumquam centum vel eo amplius homines una lavarentur[50].

23. Vestitu[51] patrio, id est francisco[52], utebatur. Ad corpus camisam[53] lineam et feminalibus lineis induebatur; deinde tunicam quae limbo serico ambiebatur, et tibialia; tunc fasciolis crura, et pedes caltiamentis constringebat, et ex pellibus lutrinis et murinis[54] thorace confecto humeros ac pectus hyeme muniebat; sago veneto amictus, et gladio semper accinctus, cuius capulus ac balteus aut aureus aut argenteus erat. Aliquoties et gemmato ense utebatur, quod tamen non nisi in praecipuis festivitatibus, vel si quando exterarum gentium legati venissent. Peregrina vero indumenta, quamvis pulcherrima, respuebat, nec umquam eis indui patiebatur, excepto quod Romae semel, Adriano pontifice petente, et iterum Leone successore eius supplicante, longa tunica et clamide amictus, calceis quoque Romano more formatis induebatur. In festivitatibus veste auro texta et calciamentis gemmatis, et fibula aurea sagum adstringente, diademate quoque ex auro et gemmis ornatus incedebat; aliis autem diebus habitus eius parum a communi et plebeio abhorrebat.

24. In cibo[55] et potu temperans, sed in potu temperantior, quippe qui ebrietatem in qualicumque homine, nedum in se ac suis, plurimum abhominabatur. Cibo enim non adeo abstinere poterat, ut saepe quereretur, noxia corpori suo esse ieiunia. Convivabatur[56] rarissime, et hoc praeci-

50) cf. Suet. Tit. c. 8. 51) cf. Suet. Aug. 82. et Calig. 52. 52) cf. Monachum Sangallensem de gestis Karoli I. 34. 53) gallice *chemise.* 54) pellibus ermineae vel zibelinae. 55) Suet. Aug. c. 76. 56) ibid. c. 74.

puis tantum festivitatibus, tunc tamen cum magno hominum numero. Caena[57] cotidiana quaternis tantum ferculis praebebatur, praeter assam, quam venatores veribus inferre solebant, qua ille libentius quam ullo alio cibo vescebatur. Inter caenandum aut aliquod acroama[58] aut lectorem audiebat. Legebantur ei historiae et antiquorum res gestae. Delectabatur et libris sancti Augustini, praecipueque his qui de civitate Dei praetitulati sunt. Vini[59] et omnis potus adeo parcus in bibendo erat, ut super caenam raro plus quam ter biberet. Aestate post[60] cibum meridianum pomorum aliquid sumens, ac semel bibens, depositis vestibus et calciamentis, velut noctu solitus erat, duabus aut tribus horis quiescebat. Noctibus[61] sic dormiebat, ut somnum quater aut quinquies non solum expergiscendo, sed etiam deresurgendo interrumperet. Cum[62] calciaretur aut amiciretur, non tantum amicos admittebat, verum etiam, si comes palatii litem aliquam esse diceret quae sine eius iussu definiri non posset, statim litigantes introducere iussit, et velut pro tribunali sederet, lite cognita sententiam dixit; nec hoc tantum eo tempore, sed etiam, ea die quicquid cuiuslibet officii agendum aut cuiquam ministrorum iniungendum erat, expediebat.

25. Erat[63] eloquentia copiosus et exuberans, poteratque, quicquid vellet, apertissime exprimere. Nec patrio tantum sermone contentus, etiam peregrinis linguis ediscendis operam impendit; in quibus Latinam ita didicit, ut aeque illa ac patria lingua orare[64] sit solitus; Graecam vero melius intelligere quam pronuntiare poterat[65]. Adeo quidem facundus erat, ut etiam didascalus appareret.

57) ibid. 58) ibid. c. 74. Vespas. c. 19. 59) Suet. Aug. c. 77. 60) Suet. Aug. c. 78. 61) ibid. 62) cf. Suet. Vespas. c. 21. 63) cf. Suet. Aug. c. 84. 64) Suet. Tit. c. 3. 65) Suet. Aug. c. 89.

Artes[67] liberales studiosissime coluit, earumque doctores plurimum veneratus, magnis adficiebat honoribus. In discenda grammatica Petrum Pisanum, diaconum, senem audivit, in caeteris disciplinis Albinum cognomento Alcoinum, item diaconem, de Brittania, Saxonici generis hominem, virum undecumque doctissimum, praeceptorem habuit; apud quem et rethoricae et dialecticae, praecipue tamen astronomiae ediscendae, plurimum et temporis et laboris impertivit. Discebat artem computandi, et intentione sagaci syderum cursus curiosissime rimabatur. Temptabat et scribere, tabulasque et codicellos ad hoc in lecto sub cervicalibus circumferre solebat, ut, cum vacuum tempus esset, manum litteris effingendis adsuesceret; sed parum successit labor praeposterus ac sero inchoatus.

26. Religionem[68] christianam, qua ab infantia fuerat imbutus, sanctissime et cum summa pietate coluit, ac propter hoc plurimae pulchritudinis basilicam Aquisgrani extruxit, auroque et argento et luminaribus atque ex aere solido cancellis et ianuis adornavit. Ad cuius structuram cum columnas et marmora aliunde habere non posset, Roma atque Ravenna devehenda curavit. Ecclesiam et mane et vespere, item nocturnis horis et sacrificii tempore, quoad eum valitudo permiserat, impigre frequentabat, curabatque magnopere, ut omnia quae in ea gerebantur, cum quam maxima fierent honestate; aedituos creberrime commonens, ne quid indecens aut sordidum aut inferri aut in ea remanere permitterent. Sacrorum vasorum ex auro et argento, vestimentorumque sacerdotalium tantam in ea copiam procuravit, ut in sacrificiis celebrandis ne ianitoribus quidem, qui ultimi aecclesiastici ordinis sunt, privato habitu ministrare necesse fu-

67) cf. Suet. Tiber. c. 70. 68) cf. Suet. Aug. c. 90. 93.

isset. Legendi atque psallendi disciplinam diligentissime emendavit. Erat enim utriusque admodum eruditus, quamquam ipse nec publice legeret, nec nisi submissim et in commune cantaret.

27. Circa pauperes sustentandos et gratuitam liberalitatem, quam Graeci elemosynam vocant, devotissimus, ut qui non in patria solum et in regno suo id facere curaverit, verum trans maria in Syriam et Aegiptum atque Africam, Hierosolimis, Alexandriae atque Carthagini, ubi christianos in paupertate vivere compererat, paenuriae illorum compatiens, pecuniam mittere solebat; ob hoc maxime transmarinorum regum amicitias expetens, ut christianis sub eorum dominatu degentibus refrigerium aliquod ac relevatio proveniret. Colebat prae ceteris sacris et venerabilibus locis apud Romam aecclesiam beati Petri apostoli, in cuius donaria magna vis pecuniae, tam in auro quam in argento, nec non et gemmis, ab illo congesta est. Multa et innumera pontificibus munera missa, neque ille toto regni sui tempore quicquam duxit antiquius[69], quam ut urbs Roma sua opera suoque labore vetere polleret auctoritate, et aecclesia sancti Petri per illum non solum tuta ac defensa, sed etiam suis opibus prae omnibus aecclesiis esset ornata atque ditata. Quam cum tanti penderet, tamen intra 47 annorum[70], quibus regnaverat, spatium quater tantum illo votorum solvendorum ac supplicandi causa profectus est[71].

28. Ultimi adventus sui non solum hae fuere causae, verum etiam quod Romani Leonem pontificem, multis affectum iniuriis, erutis scilicet oculis linguaque amputata, fidem regis implorare compulerunt. Idcirco Romam veniens, propter reparandum, qui nimis conturbatus erat, ecclesiae statum ibi to-

69) cf. Suet. Vespas. c. 8. 70) annos 768 et 814 pro completis computat. 71) cf. Suet. Tiber. c. 72.

tum hiemis tempus extraxit. Quo tempore Imperatoris et Augusti nomen accepit, quod primo in tantum aversatus est, ut adfirmaret, se eo die, quamvis praecipua festivitas esset, aecclesiam non intraturum, si pontificis consilium praescire potuisset. Invidiam tamen suscepti nominis, Romanis imperatoribus super hoc indignantibus, magna tulit pacientia, vicitque eorum contumaciam magnanimitate, qua eis procul dubio longe praestantior erat, mittendo ad eos crebras legationes, et in epistolis fratres eos appellando.

29. Post susceptum imperiale nomen, cum adverteret multa legibus populi sui deesse — nam Franci duas habent leges[72], in plurimis locis valde diversas — cogitavit quae deerant addere et discrepantia unire, prava quoque ac perperam prolata corrigere; sed de his nihil aliud ab eo factum est, nisi quod pauca capitula[73], et ea inperfecta, legibus addidit. Omnium tamen nationum quae sub eius dominatu erant, iura quae scripta non erant[74], describere ac literis mandari fecit. Item barbara[75] et antiquissima carmina, quibus veterum regum actus et bella canebantur, scripsit memoriaeque mandavit. Inchoavit et grammaticam patrii sermonis. Mensibus etiam iuxta propriam linguam vocabula imposuit, cum ante id temporis apud Francos partim Latinis partim barbaris nominibus pronunciarentur. Item ventos duodecim propriis appellationibus insignivit, cum prius non amplius quam vix quatuor ventorum vocabula possent inveniri. Et de mensibus quidem Ianuarium Wintarmanoth, Februarium Hornung, Martium Lentzin-

72) legem Salicam et Ribuariorum. 73) i. e. Additamenta ad legem Salicam et ad legem Ribuariorum, a. 803. Legg. I. p. 112—117. 74) leges Saxonum, Thuringorum, et Frisionum. 75) i. e. Germanica; cf. Archiv der Gesellschaft für ältere Deutsche Geschichtkunde T. VII. pag. 1019. VIII. p. 257.

manoth, Aprilem Ostarmanoth, Maium Winnemanoth, Iunium Brachmanoth, Iulium Heuvimanoth, Augustum Aranmanoth, Septembrem Witumanoth, Octobrem Windumemanoth, Novembrem Herbistmanoth, Decembrem Heilagmanoth appellavit. Ventis vero hoc modo nomina imposuit, ut Subsolanum vocaret Ostroniwint, Eurum Ostsundroni, Euroaustrum Sundostroni, Austrum Sundroni, Austroafricum Sundwestroni, Africum Westsundroni, Zephyrum Westroni, Chorum Westnordroni, Circium Nordwestroni, Septemtrionem Nordroni, Aquilonem Nordostroni, Vulturnum Ostnordroni.

30. Extremo vitae tempore, cum iam et morbo et senectute premeretur, vocatum ad se Hludowicum filium, Aquitaniae regem, qui solus filiorum Hildegardae supererat, congregatis sollempniter de toto regno Francorum primoribus, cunctorum consilio consortem sibi totius regni et imperialis nominis heredem constituit, impositoque capiti eius diademate, Imperatorem et Augustum iussit appellari. Susceptum est hoc eius consilium ab omnibus qui aderant magno cum favore; nam divinitus ei propter regni utilitatem videbatur inspiratum; auxitque maiestatem eius hoc factum, et exteris nationibus non minimum terroris incussit. Dimisso deinde in Aquitaniam filio, ipse more solito, quamvis senectute confectus, non longe a regia Aquensi venatum proficiscitur, exactoque in huiuscemodi negotio quod reliquum erat autummi, circa Kalendas Novembris Aquasgrani revertitur. Cumque ibi hyemaret, mense Ianuario, febre valida correptus, decubuit. Qui statim, ut in febribus solebat, cibi sibi abstinentiam indixit, arbitratus hac continentia morbum posse depelli vel certe mitigari; sed accedente ad febrem lateris dolore, quem Graeci pleuresin dicunt, illoque adhuc inediam retinente, neque corpus aliter quam rarissimo potu susten-

tante, septimo postquam decubuit die, sacra communione percepta, decessit, anno aetatis suae septuagesimo secundo, et ex quo regnare coeperat, quadragesimo septimo, 5. Kalendas Februarii, hora diei tertia.

31. Corpus more sollempni lotum et curatum, et maximo totius populi luctu aecclesiae inlatum atque humatum est. Dubitatum est primo, ubi reponi deberet, eo quod ipse vivus de hoc nihil praecepisset; tandem omnium animis sedit, nusquam eum honestius tumulari posse, quam in ea basilica, quam ipse propter amorem Dei et domini nostri Iesu Christi, et ob honorem sanctae et aeternae Virginis, genitricis eius, proprio sumptu in eodem vico construxit. In hac sepultus est, eadem die qua defunctus est, arcusque supra tumulum deauratus cum imagine et titulo exstructus. Titulus ille hoc modo descriptus est: SUB HOC CONDITORIO SITUM EST CORPUS KAROLI MAGNI ATQUE ORTHODOXI IMPERATORIS. QUI REGNUM FRANCORUM NOBILITER AMPLIAVIT ET PER ANNOS XLVII FELICITER REXIT. DECESSIT SEPTUAGENARIUS ANNO DOMINI DCCC°. XIIII°. INDITIONE VII. V. KAL. FEBR.

32. Appropinquantis finis complura fuere praesagia[76], ut non solum alii, sed etiam ipse hoc minitari sentiret. Per tres continuos vitaeque termino proximos annos et solis et lunae creberrima defectio, et in sole macula quaedam atri coloris septem dierum spatio visa[77]. Porticus, quam inter basilicam et regiam operosa mole construxerat, die ascensionis Domini subita ruina usque ad fundamenta conlapsa. Item pons Hreni apud Magontiacum, quem ipse per decem annos ingenti labore et opere mirabili de ligno ita construxit, ut perhenniter durare posse videretur, ita tribus horis

76) cf. Suet. Aug. c. 97. 77) Mercurium fuisse ipse Einhardus in Annalib. a. 807 refert; hic vero Suetonium imitatus, rem ut prodigium potius effingit.

fortuitu incendio conflagravit, ut, praeter quod aqua tegebatur, ne una quidem hastula ex eo remaneret. Ipse quoque cum ultimam in Saxoniam expeditionem contra Godofridum, regem Danorum, ageret, quadam die, cum ante exortum solis castris egressus, iter agere coepisset, vidit repente delapsam caelitus cum ingenti lumine facem a dextra in sinistram per serenum aera transcurrere, cunctisque hoc signum, quid portenderet, admirantibus, subito equus quem[78] sedebat, capite deorsum merso decidit, eumque tam graviter ad terram elisit, ut fibula sagi rupta balteoque gladii dissipato, a festinantibus qui aderant ministris exarmatus, non sine amminiculo, levaretur. Iaculum etiam quod tunc forte manu tenebat, ita elapsum est, ut viginti vel eo amplius pedum spacio longe iaceret. Accessit ad hoc creber Aquensis palatii tremor, et in domibus ubi conversabatur assiduus laqueariorum crepitus; tacta etiam de coelo, in qua postea sepultus est, basilica, malumque aureum, quo tecti culmen erat ornatum, ictu fulminis dissipatum et supra domum pontificis, quae basilicae contigua erat, proiectum est. Erat in eadem basilica in margine coronae, quae inter superiores et inferiores arcus interiorem aedis partem ambiebat, epigramma sinôpide[79] scriptum, continens quis auctor esset eiusdem templi, cuius in extremo versu legebatur: KAROLUS PRINCEPS. Notatum est a quibusdam, eodem quo decessit anno paucis ante mortem mensibus, eas quae PRINCEPS exprimebant litteras, ita esse deletas[80], ut penitus non appare-

78) *„de equo quem sedebat, cum velocitate descendens."* Vita S. Wandregiseli saec. VII. cap. 7. in Mabill. Actis O. S. B. Saec. II. p. 528. *„Quia expeditum equum sidebat."* Chronicon Salernitanum in Monum. Germ. SS. T. IV. et Ermoldi Nigelli l. III. v. 565 et 596. 79) colore rubro. 80) cf. Suet. Aug. c. 97.

rent. Sed superiora omnia sic aut dissimulavit aut sprevit, ac si nihil horum ad res suas quolibet modo pertineret.

33. Testamenta[81] facere instituit, quibus filias et ex concubinis liberos ex aliqua parte sibi heredes faceret, sed tarde inchoata, perfici non poterant. Divisionem tamen thesaurorum et pecuniae ac vestium aliaeque suppellectilis coram amicis et ministris suis, annis tribus antequam decederet, fecit, contestatus eos, ut post obitum suum a se facta distributio per illorum suffragium rata permaneret; quidque ex his quae diviserat fieri vellet, breviario conprehendit, cuius ratio ac textus talis est: *IN NOMINE DOMINI DEI OMNIPOTENTIS PATRIS ET FILII ET SPIRITUS SANCTI. Descriptio atque divisio, quae facta est a gloriosissimo atque piissimo domno, Karolo imperatore augusto, anno ab incarnatione domini nostri Iesu Christi* 811, *anno vero regni eius in Francia* 43, *et in Italia* 37, *imperii autem* 11, *inditione* 4; *quam pia et prudenti consideratione facere decrevit, et Domino annuente perfecit; de thesauris suis atque peccunia, quae in illa die in camera eius inventa est. In qua illud praecipue praecavere voluit, ut non solum elemosinarum largitio, quae sollempniter apud christianos de possessionibus eorum agitur, pro se quoque de sua pecunia ordine atque ratione perficeretur, sed etiam, ut heredes sui, omni ambiguitate remota, quid ad se pertinere deberet, liquido cognoscere et sine lite atque contentione sua inter se competenti partitione dividere potuissent. Hac igitur intentione atque proposito omnem substantiam atque supellectilem suam, quae in auro et argento gemmisque et ornatu regio in illa, ut dictum est, die in camera eius poterat inveniri, primo quidem trina divisione partitus est, deinde easdem partes subdividendo, de duabus parti-*

81) cf. Suet. Aug. c. 101.

bus 20 et unam partem fecit, tertiam integram reservavit. Et duarum quidem partium in 20 et unam partem facta divisio tali ratione consistit, ut quia in regno illius metropolitanae civitates 20 et una esse noscuntur, unaquaeque illarum partium ad unamquamque metropolim per manus heredum et amicorum suorum elemosinae nomine perveniat, et archiepiscopus qui tunc illius aecclesiae rector exstiterit, partem quae ad suam aecclesiam data est suscipiens, cum suis suffraganeis partiatur, eo scilicet modo, ut pars tertia suae sit ecclesiae, duae vero partes inter suffraganeos dividantur. Harum divisionum, quae ex duabus primis partibus factae sunt, et iuxta metropoleorum civitatum numerum 20 et una esse noscuntur, unaquaeque ab altera sequestrata, semotim in suo repositorio cum superscriptione civitatis ad quam perferenda est, recondita iacet. Nomina metropoleorum, ad quas eadem elemosina sive largitio facienda est, haec sunt: Roma, Ravenna, Mediolanum, Forum Iulii, Gradus, Colonia, Mogontiacus, Iuvavum quae et Salzburg, Treveris, Senones, Vesontio, Lugdunum, Rotomagus, Remis, Arelas, Vienna, Darantasia, Ebrodunum, Burdigala, Turones, Bituriges. Unius autem partis quam integram reservari voluit, talis est ratio, ut illis duabus in supradictas divisiones distributis et sub sigillo reconditis, haec tertia in usu cotidiano versaretur, velut res quam nulla voti obligatione a dominio possidentis alienatam esse constaret, et hoc tandiu, quoadusque vel ille mansisset in corpore, vel usum eius sibi necessarium iudicaret. Post obitum vero suum aut voluntariam saecularium rerum carentiam, eadem pars quatuor subdivisionibus secaretur, et una quidem earum supradictis 20 et unae partibus adderetur, altera a filiis ac filiabus suis, filiisque ac filiabus filiorum suorum adsumpta, iusta et rationabili inter eos partitione divideretur; tertia vero consueto

christianis more in usum pauperum fuisset erogata; quarta simili modo nomine elemosinae in servorum et ancillarum usibus palatii famulantium sustentationem distributa veniret. Ad hanc tertiam totius summae portionem, quae similiter ut ceterae ex auro et argento constat, adiungi voluit omnia ex aere et ferro aliisque metallis vasa atque utensilia cum armis et vestibus alioque, aut pretioso aut vili, ad varios usus facto suppellectili, ut sunt cortinae[82], *stragula, tapetia, filtra*[83], *coria, sagmata*[84], *et quicquid in camera atque vestiario eius eo die fuisset inventum, ut ex hoc maiores illius partis divisiones fierent, et erogatio elemosinae ad plures pervenire potuisset. Capellam, id est aecclesiasticum ministerium, tam id quod ipse fecit atque congregavit, quam quod ad eum ex paterna hereditate pervenit, ut integrum esset, neque ulla divisione scinderetur, ordinavit. Si qua autem invenirentur aut vasa aut libri aut alia ornamenta, quae liquido constaret eidem capellae ab eo conlata non fuisse, haec qui habere vellet, dato iustae aestimationis praetio, emeret et haberet. Similiter et de libris, quorum magnam in bibliotheca sua copiam congregavit, statuit, ut ab his qui eos habere vellent, iusto pretio fuissent redempti, praetiumque in pauperibus erogatum. Inter caeteros thesauros atque peccunias tres mensas argenteas et auream unam praecipuae magnitudinis et ponderis esse constat. De quibus statuit atque decrevit, ut una ex his, quae forma quadrangula, descriptionem urbis Constantinopolitanae continet, inter cetera donaria quae ad hoc deputata sunt, Romam ad basilicam beati Petri apostoli deferatur, et altera, quae forma rotunda, Romanae urbis effigie decorata est, episcopio Ravennatis aecclesiae confera-*

82) vela, *gardinen* germanice. 83) panni lanei genus, *filz* germanice. 84) sagmata sunt sellae, sellae impositae sarcinae, tum vasa.

tur. Tertiam[85], *quae ceteris et operis pulchritudine et ponderis gravitate multum excellit, quae ex tribus orbibus conexa, totius mundi descriptionem subtili ac minuta figuratione complectitur, et auream illam, quae quarta esse dicta est, inter heredes suos atque in elemosinam dividendae partis augmentum esse constituit. Hanc constitutionem atque ordinationem coram episcopis, abbatibus, comitibusque, qui tunc praesentes esse potuerunt, quorumque hic nomina descripta sunt, fecit atque constituit. Episcopi: Hildebaldus*[86], *Ricolfus*[87], *Arno*[88], *Wolfarius*[89], *Bernoin*[90], *Laidradus*[91], *Iohannes*[92], *Theodulfus*[93], *Iesse*[94], *Heito*[95], *Waltgaudus*[96]. *Abbates: Fredugisus*[97], *Adalung*[98], *Engelbertus*[99], *Irmino*[1]. *Comites: Walacho*[2], *Meginherus, Otulfus, Stephanus, Unruochus, Burchardus, Meginhardus, Hatto, Rihwinus, Edo, Ercangarius, Geroldus, Bero, Hildigerus, Rocculfus.*

Haec omnia filius eius Hluduicus, qui divina ei iussione successit, inspecto eodem breviario, quam celerrime poterat, post obitum eius summa cum devotione adimplere curavit.

EXPLICIT.

85) de fatis eius cf. Thegani cap. 8. et Ann. Bertin. a. 842. 86) Coloniensis. 87) Moguntinus. 88) Salzburgensis. 89) Remensis. 90) Vesontiensis. 91) Lugdunensis. 92) Arelatensis. 93) Aurelianensis. 94) Ambianensis. 95) Basileensis. 96) Leodiensis. 97) S. Bertini. 98) S. Vedasti. 99) Centulensis. 1) S. Germani. 2) postea Corbeiensis abbas.

CARMEN DE PIPPINI REGIS VICTORIA AVARICA A. 796.

ex cod. regio Berolinensi.

Omnes gentes quas fecisti
Tu Christe, Dei sobules,
Terras fontes rivos montes
Et formasti hominem;
Avares quos convertistis
Ultimis temporibus,

Multa mala iam fecerunt
Ab antico tempore,
Fana Dei dextruxerunt
Atque monasteria,
Vasa aurea sacrata,
Argentea, fictilia.

Vestem sanctam polluerunt
De ara sacratissima,
Linteamina levitae
Et sanctaemonialium
Muliebribus tradatam [1]
Suadente demone.

Misit Deus Petrum sanctum,
Principem apostulûm,
In auxilium Pippini,
Magni regis filium,
Ut viam eius comitaret
Et Francorum aciem.

Rex accintus Dei virtute
Pippinus, rex catholicus,
Castra figit super flumen
Albim [2] Danubium [3]
Hostibus accingens totum
Undique praesidia.

Unguimeri satis pavens
Avarorum genere,
Regi dicens satis forte:
Tu Cacane perdite!
Atque Catunae mulieri
Maledictae coniugi:

Regna vestra consumata [5] *!*
Ultro non regnavitis [6] *;*
Regna vestra diu longa
Cristianis tradita,
A Pippino demollita [7]
Principe catholico!

1) i. e. vestem sanctam et linteamina mulieribus tradiderunt Avares. 2) *albi* addita linea atramento quo et ultima carminis verba scripta sunt; linea aut *m* significat aut voces *albi danubium* separat. 3) lege *albidum Danubium.* 5) i. e. consummata. 6) i. e. regnabitis. 7) i. e. demolita.

Adpropinquat rex Pippinus
Cum forti exercitu,
Fines tuos occuparet[8],
Depopularet populum,
Montes silvas[9] *atque colles*
Poneret presidia.

Tolle cito, porta tecum
Copiosa munera,
Exceptrum[10] *regis adorare ut*
Paululum possis vivere,
Aurum gemmas illi offert[11]
Nec te[12] *tradat funeri!*

Audiens Cacanus rex[13]
Undique perterritus,
Protinus ascendens mulam,
Cum Tarcanis primatibus
Regem venit adorare[14]
Et plagaret[15] munere;

Regi dicens: *Salve princeps!*
Esto noster dominus:
Regnum meum tibi trado
Cum festucis et foliis,
Silvas montes atque colles
Cum omnibus nascentiis.

Tolle tecum proles nostras,
Parent tibi obsequia;
De primatibus nec parcas,
Terga verte aciem[16];
Colla nostra, proles nostras
Dicioni tradimus! —

Nos fideles cristiani
Deo agamus gratiam,
Qui regnum regis confirmavit
Super regnum Uniae[17]
Et victoriam donavit[18],
De paganis gentibus.

Vivat, vivat rex Pippinus
In timore Domini!
Avus regnet et senescat
Et procreet filios,
Qui palatia conservet
In vita et post obitum:

Qui conclusit regnum crande[19]
Amplum potentissimum,
Quae regna terrae non fecerunt
Usque ad diem actenus,
Neque Cesar et pagani[20],
Sed divina gratia.

Gloria aeterna Patri,
Gloria sit Filio!

8) i. e. occupare. 9) *siluis* corr. *siluas*. 10) i. e. sceptrum . . . adora. 11) lege *offer*. 12) ne te. 13) suppl. *haec*. 14) *adoraret* corr. *adorare*. 15) i. e. placare. 16) lege *terga vertêre acie*. 17) i. e. Huniae. 18) *illi* alio atramento additur. 19) i. e. grande. 20) i. e. Romanorum imperatores et ipsi Romani.

VERSUS PAULINI DE HERICO DUCE
A. 799. OCCISO

ex codd. Bernensi et Parisiensi.

Mecum Timavi saxa novem flumina
Flete per novem fontes redundantia,
Quae salsa gluttit unda ponti Ionici,
Istris Sausque, Tissa, Culpa, Marua,
Natissa, Corca, gurgites Isontii.

Hericum mihi dulce nomen plangite
Sirmium, Polla, tellus Aquileiae,
Iulii Forus, Cormonis rugalia[1],
Rupes Osopi, iuga Cenetensium,
Astensis humus ploret et Albenganus.

Nec tu cessare, de cuius confinio
Est oriundus, urbs dives Argentea,
Lugere multo gravique cum gemitu!
Civem famosum perdidisti, nobile
Germine natum claroque de sanguine.

Barbara lingua Stratiburgus diceris;
Olim quod nomen ammisisti celebre,
Hoc ego tibi reddidi mellisonum,
Amici dulcis ob amorem, qui fuit
Lacte nutritus iuxta flumen Quirnea.

Aecclesiarum largus in donariis,
Pauperum pater, miseris subsidium,
Hic viduarum summa consolatio
Erat; quam mitis, karus sacerdotibus,
Potens in armis, subtilis ingenio!

1) i. q. ruga, platea, Gallicum *rue*, esse videtur.

Barbaras gentes domuit sevissimas,
Cingit quas Drauva, recludit Danubius,
Celant quas iunco paludes Meotides,
Ponti coartat quas unda salsiflui,
Dalmatiarum quibus obstat terminus;

Turres Stratonis, limitis principium,
Scithiae metas Tratiae qui cardinem
A se sequestrat, utraque confinia
Haec Austro reddit, haec refundit Boreae;
Tendit ad portas quae dicuntur Caspiae.

Libicum[2] litus, quo redundant maria,
Mons inimici Laurentus qui diceris,
Vos super umquam imber ros nec pluvia
Descendant, flores nec tellus purpureos
Germinet, humus nec fructus triticeos,

Ulmus nec vitem gemmato cum pampino
Sustentet, uvas nec in ramis pendeat,
Frondeat ficus sicco semper stipite,
Ferat nec rubus malagranis punica,
Promat irsutus nec globus castaneas,

Ubi cecidit vir fortis in proelio
Clipeo fracto, cruentata rumphea;
Lanceae summo retunso nam iaculo,
Sagittis fossum fundis saxa fortia
Corpus iniecta contrivisse dicitur.

Heu me quam durum quamque triste nuntium
Illa sub die deflenda percrepuit;
Nam clamor ante orrendus per plateas
Lacrimis dignus sonuit, quam tristia
Eius per verba mors esset exposita.

2) *Liburnum* legere malim; nam Liburno in litore Hericus occiderat.

Matres, mariti, pueri, iuvenculae,
Domini, servi, sexus omnis, tenera
Aetas pervalde, sacerdotum inclita
Caterva, pugnis sauciata pectora
Crinibus vulsis ululabant pariter.

Deus aeterne, limi qui de pulvere
Plasmasti tuam primos ad imaginem
Parentes nostros, per quos omnes morimur;
Misisti tuum sed dilectum filium,
Vivimus omnes per quem mirabiliter,

Sanguine cuius redempti purpureo
Sumus, sacrati cuius carne pascimur,
Herico tuo servulo melliflua
Concede quaeso paradisi gaudia
Et nunc et ultra per immensa secula.

INCIPIT PLANCTUS KAROLI.

A. 814.

ex codd. Veronensi, Parisiensi et Bruxellensi.

A solis ortu usque ad occidua
Litora maris planctus pulsat pectora.
Heu mihi misero!

Ultra marina agmina tristitia
Tetigit ingens cum merore nimio.
Heu mihi misero!

Franci, Romani atque cuncti creduli
Luctu punguntur et magna molestia.
Heu mihi misero!

Infantes, senes, gloriosi presules,
Matronae plangunt detrimentum caesaris.
Heu mihi misero!

Iamiam non cessant lacrimarum flumina;
Nam plangit orbis interitum Karoli.
Heu mihi misero!

Pater communis orfanorum omnium,
Peregrinorum, viduarum, virginum, —
Heu mihi misero!

Christe, caelorum qui gubernas agmina,
Tuo in regno da requiem Karolo; —
Heu mihi misero!

Hoc poscunt omnes fideles et creduli,
Hoc sancti senes, viduae et virgines.
Heu mihi misero!

Imperatorem iam serenum Karolum
Telluris tegit titulatus tumulus.
Heu mihi misero!

Spiritus sanctus, qui gubernat omnia,
Animam suam exaltet in requiem.
Heu mihi misero!

Vae tibi Roma, Romanoque populo,
Amisso summo glorioso Karolo.
Heu mihi misero!

Vae tibi sola formosa Italia,
Cunctisque tuis tam honestis urbibus.
Heu mihi misero!

Francia diras perpessa iniurias,
Nullum iam talem dolorem sustinuit, —
Heu mihi misero!

Quando augustum facundumque Karolum
In Aquisgrani globus terrae tradidit.
Heu me dolens plango!

Nox mihi dira iam retulit somnia,
Diesque clara non adduxit lumina, —
Heu me dolens plango!

Quae cuncti orbis christiano populo
Vexit ad mortem venerandum principem.
Heu me dolens plango!

O Columbane, stringe tuas lacrimas,
Precesque funde pro illo ad Dominum, —
Heu me dolens plango!

Pater cunctorum orphanorum, omnium
Peregrinorum, viduarum, virginum, —
Heu me dolens plango!

Nox non rediret, iam non tulit somnia,
Chorusque clara non adduxit lumina, —
Heu me dolens plango!

Pater commune misericors Dominus,
Ut illi donet locum splendidissimum.
Heu me dolens plango!

O Deus, cunctae humanae militiae
Atque caelorum, infernorum domine, —
Heu me dolens plango!

In sancta sede cum tuis apostolis
Suscipe pium, o tu Christe, Karolum.
Heu me dolens plango!

DE SANCTO KAROLO.

Urbs Aquensis urbs regalis*,
Regni sedes principalis,
Prima regum curia,
Regi regum pange laudes,
Qui de magni regis gaudes
Karoli clementia.

Iste coetus
Psallat laetus,
Psallat chorus
Hic sonorus
Vocali concordia;
At dum manus operatur
Bonum quod cor meditatur,
Dulcis est psalmodia.

Hac in die, die festa,
Magni regis magna gesta
Recolat ecclesia.
Reges terrae et omnes populi,
Omnes simul plaudant et singuli
Celebri laetitia.

Hic est Christi miles fortis,
Hic invictae dux cohortis
Ducum sternit millia;

*) Ita primo scriptum, ideoque carmen Aquisgrani compositum esse, Cl. C. L. Grotefend animadvertit; codex Frankfurtensis habet: *Franckenfordensis urbs regalis.*

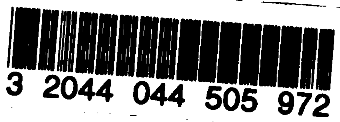
Terram purgit lolio
Atque metit gladio
Ex messe zizania.

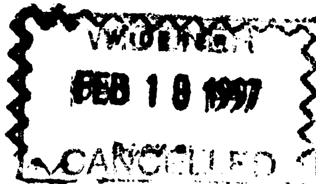
Hic est magnus imperator,
Boni fructus bonus sator
Et prudens agricola.
Infideles hic convertit,
Fana, deos hic evertit,
Et confringit idola.

Hic superbos domat reges,
Hic regnare sacras leges
Fecit cum iustitia;
Quam tuetur eo fine,
Ut et iustus sed nec sine
Sit misericordia.

Oleo laetitiae
Unctus dono gratiae,
Exteris par regibus,
Cum corona gloriae
Maiestatis regiae
Insignitur fastibus.

O rex mundi triumphator,
Iesu Christe conregator,
Sis pro nobis exorator,
Sancte pater Karole,
Emundati a peccatis
Ut in regno claritatis
Nos plebs tua cum beatis
Coeli simus incolae.

3 2044 044 505 972

FEB 1 8 1997
CANCELLED

